

Anne Hellum og Julia Köhler-Olsen (red.)

LIKE RETTIGHETER – ULIKE LIV

Rettslig kompleksitet i kvinne-, barne- og innvandrerperspektiv

GYLDENDAL
JURIDISK

ANNE HELLUM OG JULIA KÖHLER-OLSEN (RED.)

LIKE RETTIGHETER – ULIKE LIV

RETTSLIG KOMPLEKSITET I KVINNE-, BARNE- OG INNVANDRERPERSPEKTIV

GYLDENDAL
JURIDISK

© Gyldendal Norsk Forlag AS 2014
1. utgave, 1. opplag 2014

ISBN 978-82-05-45929-8

Omslagsdesign: Gyldendal Akademisk
Figurer: HAVE A BOOK
Sats: HAVE A BOOK
Brødtekst: Minion 10,5/15 pkt

Alle henvendelser om boken kan rettes til
Gyldendal Juridisk
Postboks 6730 St. Olavs plass
0130 Oslo

www.gyldendal.no/juridisk
juridisk@gyldendal.no

Det må ikke kopieres fra denne boken i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

Forord

Hvordan fanger retten opp de komplekse livs- og rettsforholdene et flerkulturelt og transnasjonalt familie-, utdannings- og arbeidsliv medfører? Forskningsbidragene som er samlet i denne boken, behandler denne tematikken med utgangspunkt i situasjonen til kvinner og barn som har kommet til Norge som innvandrere, eller som tilhører ulike etniske og religiøse minoritetsgrupper. Hvordan lovgivere og lovanvendere håndterer den særlige sårbarheten som oppstår i krysningen mellom kjønn, alder, etnisitet og sosial klasse, er bokens gjennomgangstema. Internasjonale rettsregler, særlig FNs barnekonvensjon, FNs kvinnediskrimineringskonvensjon og FNs rasediskrimineringskonvensjon, etablerer, som bokens forfattere viser, et rettslig rammeverk for å håndtere de kompliserte spørsmålene samspillet mellom identitetsmarkører som kjønn, etnisitet og religion gir opphav til. Internasjonal rett gir viktige føringer, men ikke alltid et klart og entydig svar på de verdimessige og politiske veivalgene som må tas når ulike rettigheter kommer i konflikt. Bokens overordnede formål er således å skape bevissthet om de komplekse rettslige og rettspolitiske avveiningene hensynet til barnets beste og retten til likestilling og ikke-diskriminering gir opphav til i et samfunn preget av økt sosial ulikhet og økt kulturelt mangfold.

Forskningsbidragene i bokens kapitler er i hovedsak basert på forskningsresultater fra to eksternt finansierte forskningsprosjekter ved Avdeling for kvinnerett, barnerett, diskriminerings- og likestillingsrett (KVIBALD) og forskergruppen Rettigheter, individer, kultur og samfunn (RIKS). Prosjektet «Barns rettigheter: Barnekonvensjonens betydning for forvaltnings- og rettspraksis» har vært finansiert av Norges forskningsråd og ledet av professor Kirsten Sandberg. Prosjektet «Fra formelle til reelle rettigheter: innvandrerkvinners diskrimineringsvern» har vært finansiert av Norges forskningsråds IMER-program (Internasjonal immigrasjon og etniske relasjoner) og ledet av professor Anne Hellum. Vi takker Elisabeth Wenger Hagene, som fra start til slutt har hatt hånd om prosjektadministrasjonen.

Disse to forskningsprosjektene har inngått i ulike former for forskningssamarbeid mellom kvinne-, kjønns- og barnerettsforskere ved KVIBALD, forskere ved andre fagmiljøer ved Universitetet i Oslo og fagmiljøer ved andre universiteter og fagmiljøer i Norge, Skandinavia, Europa og Asia. En særlig takk fra begge prosjektene går til professor II Kirsten Ketscher fra Københavns Universitet, professor II Shaheen Sardar Ali fra School of Law ved University of Warwick og professor Johanna Schiratzki fra Ersta Sköndal högskola. Alle disse har vært faglige inspirasjonskilder og har bidratt med veiledning i og evaluering av flere av de prosjekttilknyttede ph.d.- og mastergradsstipendiatene. Viktige arenaer for tverrfaglig utveksling for begge forskningsprosjektene var forskningsnettverket DEMROK (Demokrati, religionsfrihet og kvinners menneskerettigheter), CULCOM (Kulturell kompleksitet i det nye Norge og FEMM (Feminisme- og multikulturalismenettverket ved Senter for tverrfaglige kjønnsstudier og senere Institutt for samfunnsforskning).

Forskningsprosjektet «Barns rettigheter» vil takke Norsk senter for barneforskning (NOSEB) for samarbeidet. Vi takker også professor Lucy Smith, dr. polit. Hilde Lidén og dr. polit. Anja Bredal fra Institutt for samfunnsforskning for deres innspill under barnerettsprosjektets forløp. Prosjektet «Fra formelle til reelle rettigheter» vil særlig takke Juridisk rådgivning for kvinner (JURK) for konstruktivt samarbeid med sikte på å styrke innvandrerkvinners rett til rettighetsinformasjon. Uten JURK ville kunnskapen som er utviklet på dette feltet, blitt liggende i skrivebordsskuffen. Det samme gjelder professor Hege Skjeie, som gjennom sin ledelse av det regjeringsoppnevnte Likestillingsutvalget tok opp tråden fra KVIBALD- og JURK-rapporten «Diskriminering på Tvers». Vi takker også professor Tone Sverdrup ved Institutt for privatrett, Universitetet i Oslo, professor Kristian Andenæs ved Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Universitetet i Oslo, og professor emeritus Tore Lindholm ved Norsk senter for menneskerettigheter for samarbeid og diskusjoner innen rammen av RIKS' forskerseminar.

Artiklene i boken er skrevet og kommentert av fagfeller på seminarer og konferanser i inn- og utland. Artiklene har vært gjenstand for åpen fagfellevurdering av framstående forskere på feltet. I mars 2014 holdt vi et lukket seminar hos Gyldendal Norsk Forlag, hvor professor Trude Haugli fra Universitetet i Tromsø, professor Johanna Schiratzki fra Ersta Sköndal högskola og lektor Stine Jørgensen fra Københavns Universitet kommenterte hvert enkelt bidrag. Vi takker for konstruktive og kritiske kommentarer som berørte mange grunnleggende spørsmål, og som inspirerte oss til å gå en siste runde med boken!

Oslo 15. september 2014

Anne Hellum og Julia Köhler-Olsen

Innholdsoversikt

DEL 1 LIKE RETTIGHETER, SAMMENSATTE IDENTITETER OG ULIKE LIV: UTFORDRINGER FOR INTERNASJONAL OG NASJONAL RETT 17

KAPITTEL 1 INNLEDNING 19

KAPITTEL 2 VERN MOT SAMMENSATT DISKRIMINERING ETTER INTERNASJONALE MENNESKERETTIGHETER OG NORSK RETT: KVINNER I KRYSSET MELLOM KJØNN OG ETNISITET 39

KAPITTEL 3 BARNEKONVENSJONENS VERN MOT SAMMENSATT DISKRIMINERING 69

DEL 2 HENSYNET TIL LIKESTILLING OG BARNETS BESTE I TRANSNASJONALE OG KRYSSKULTURELLE EKTESKAP 91

KAPITTEL 4 TRANSNASJONALE EKTEPAKTER 93

KAPITTEL 5 KAN DEN MUSLIMSKE «BRUDEGAVEN», *MAHR*, KREVES FOR NORSKE DOMSTOLER – OG BØR DEN DET? 127

KAPITTEL 6 HENSYN TIL KULTUR – TIL BARNETS BESTE?
HENSYNET TIL BARNETS KULTURELLE BAKGRUNN I BARNEVERNSSAKER OM OMSORGSOVERTAKELSE OG PLASSERING AV MINORITETSBARN 151

KAPITTEL 7 BETYDNINGEN AV ETNISITET OG KULTUR I FORELDRETVISTER OM BOSTED OG SAMVÆR 173

DEL 3 LIKE RETTIGHETER I UTDANNING OG ARBEIDSLIV: VERNET MOT INDIVIDUELL, STRUKTURELL OG SAMMENSATT DISKRIMINERING 195

KAPITTEL 8 AKTIVITETS- OG RAPPORTERINGSPLIKTEN SETT I ET INTERSEKSJONELT PERSPEKTIV 197

KAPITTEL 9 AU PAIR-ORDNINGENS RETTSLIGE KONSTRUKSJON – SÅRBARHET I ET ARBEIDS- OG STRAFFERETTSLIG PERSPEKTIV 219

KAPITTEL 10 BRUK AV HIJAB I POLITIET
INDIVIDUELT OG STRUKTURELT DISKRIMINERINGSVERN PÅ KOLLISJONSKURS 261

KAPITTEL 11 SVØMMEUNDERVISNING I DEN OFFENTLIGE SKOLEN: JENTERS RETT TIL UTDANNING OG RETT TIL IKKE-DISKRIMINERING I MENNESKERETTSLIG BELYSNING 291

DEL 4 KONFLIKTLØSNING, RETTIGHETSINFORMASJON OG RETTSHJELP 319

KAPITTEL 12 HVORDAN BØR VOLDGIFT BASERT PÅ RELIGIØS RETT I FAMILIELIVET BEHANDLES I NORSK RETT? LÆRDOMMER FRA CANADA SETT I LYS AV DISKRIMINERINGSVERNET 321

KAPITTEL 13 INNVANDRERKVINNERS RETT TIL RETTIGHETSINFORMASJON: FRA INTERNASJONALE MENNESKERETTIGHETER TIL NORSK LOVGIVNING, POLITIKK OG PRAKSIS 357

KAPITTEL 14 NORSK-PAKISTANSKE KVINNER I RETTSLIG KLEMME
OM Å GJØRE RETTIGHETSINFORMASJON TILGJENGELIG, FORSTÅELIG OG ANVENDELIG .. 389

Innhold

DEL 1 LIKE RETTIGHETER, SAMMENSATTE IDENTITETER OG ULIKE LIV: UTFORDRINGER FOR INTERNASJONAL OG NASJONAL RETT 17

KAPITTEL 1 INNLEDNING 19
Anne Hellum og Julia Köhler-Olsen
1.1 Likhet for loven i konteksten av ulike og sammensatte livsforhold 19
1.2 Sammensatte liv og sammensatte ulikhetsdimensjoner: rettslige utfordringer 22
1.3 Kvinnediskrimineringskonvensjonens og barnekonvensjonens vern mot sammensatt diskriminering 25
1.4 Hensynet til likestilling og barnets beste i transnasjonale og krysskulturelle ekteskap 27
1.5 Reell likestilling i arbeidsliv og utdanning: individuell og strukturell diskriminering 31
1.6 Normpluralisme, konfliktløsning, rettighetsinformasjon og rettshjelp .. 35

KAPITTEL 2 VERN MOT SAMMENSATT DISKRIMINERING ETTER INTERNASJONALE MENNESKERETTIGHETER OG NORSK RETT: KVINNER I KRYSSET MELLOM KJØNN OG ETNISITET 39
Anne Hellum
2.1 Innledning: kjønn som tverrgående diskrimineringsrettslig dimensjon .. 39
2.2 Fremveksten av det menneskerettslige vernet mot sammensatt diskriminering 44
2.3 Kjønn, seksualitet og rase i kvinnediskrimineringskonvensjonen 49
2.4 Stereotype oppfatninger i krysset mellom kjønn og rase 53
2.5 Statsforpliktelsen etter KDK og andre konvensjoner – hva kreves? 56
2.5.1 Lovfesting av vernet mot sammensatt diskriminering 56
2.5.2 Krav om politikk for flerdimensjonal likestilling 58

2.6 Norsk lovgivning og praksis 60
2.6.1 Diskrimineringsvernet i støpeskjeen: debatten om en samlet lov . . . 60
2.7 Oppsummering av forholdet mellom internasjonal og norsk rett: Kreves det et uttrykkelig forbud? 65

KAPITTEL 3 BARNEKONVENSJONENS VERN MOT SAMMENSATT DISKRIMINERING 69
Kirsten Sandberg
3.1 Innledning 69
3.2 Rettskilder og overvåking av barnekonvensjonen 70
3.3 Hva er diskriminering? 72
3.4 Statenes forpliktelser 73
3.5 Rettigheter i tidlig barndom 75
3.6 Barn med hiv/aids 77
3.7 Enslige barn utenfor sitt opprinnelsesland 78
3.8 Barn med nedsatt funksjonsevne 81
3.9 Barn av urfolk 84
3.10 Retten til helse 85
3.11 Anbefalte tiltak 86
3.12 Avslutning 89

DEL 2 HENSYNET TIL LIKESTILLING OG BARNETS BESTE I TRANSNASJONALE OG KRYSSKULTURELLE EKTESKAP 91

KAPITTEL 4 TRANSNASJONALE EKTEPAKTER 93
Marianne H.W. Jansen
4.1 Innledning 93
4.2 Undersøkelse ved ektepaktregisteret i Brønnøysund – utvalg og metode . . 95
4.3 Inngås det ufordelaktige ektepaktavtaler i transnasjonale ekteskap? Undersøkelsen ved Brønnøysundregisteret 97
4.3.1 Innledning 97
4.3.2 Hvilke konsekvenser får det for kvinnens formuesstilling at mannen har felles bolig som sitt særeie? 97
4.3.3 Kvinnens muligheter til å opparbeide seg verdier når ektefellene har avtalt fullstendig særeie 103
4.3.4 Kvinnens muligheter til å opparbeide seg verdier under ekteskapet når ektefellene har avtalt delvis særeie. Kan disse verdiene holdes utenfor et eventuelt delingsoppgjør? 106
4.3.5 Er ektepaktavtalene i transnasjonale ekteskap mer ufordelaktige for kvinnene enn ektepaktavtaler i norske ekteskap? 112
4.4 Rettspolitiske vurderinger av funnene – ressursfordeling og rettighetsinformasjon 122

KAPITTEL 5 KAN DEN MUSLIMSKE «BRUDEGAVEN», *MAHR*, KREVES FOR NORSKE DOMSTOLER – OG BØR DEN DET? ... 127

Lene Løvdal

5.1 Innledning ... 127
5.2 Bakgrunn: normpluralisme og likestillingshensyn ... 128
5.3 Komparativrettslig metode ... 129
5.4 Hva er *mahr*? ... 130
5.5 *Mahr* i et utvalg europeiske lands domstoler ... 132
5.5.1 Innledning ... 132
5.5.2 *Mahr* som gave ... 132
5.5.3 *Mahr* som kontraktsforpliktelse ... 133
5.5.4 *Mahr* som underholdsbidrag ... 135
5.5.5 *Mahr* som del av formuesordningen ... 137
5.5.6 *Mahr* og ektepakter ... 140
5.5.7 Umiddelbar *mahr* ... 141
5.6 *Mahr*, likestilling og likeverd ... 141
5.7 Hvordan bør norske domstoler håndtere saker om *mahr*? ... 144
5.7.1 Innledning ... 144
5.7.2 *Mahr* som del av formuesordningen ... 145
5.7.3 *Mahr* som gave ... 146
5.7.4 Andre løsninger ... 147
5.8 Konklusjon ... 149

KAPITTEL 6 HENSYN TIL KULTUR – TIL BARNETS BESTE?
HENSYNET TIL BARNETS KULTURELLE BAKGRUNN I BARNEVERNSSAKER OM OMSORGSOVERTAKELSE OG PLASSERING AV MINORITETSBARN ... 151

Sanne Hofman

6.1 Innledning ... 151
6.2 Hensynet til barnets kulturelle bakgrunn i vurderingen om barnets beste, omsorgsovertakelse og plassering, gjeldende rett ... 153
6.2.1 Barnets beste og hensynet til barnets kulturelle bakgrunn, gjeldende rett ... 153
6.2.2 Omsorgsovertakelse og hensynet til barnets kulturelle bakgrunn, gjeldende rett ... 155
6.2.3 Plassering og hensynet til barnets kulturelle bakgrunn, gjeldende rett ... 158
6.3 Hensynet til barnets kulturelle bakgrunn i vurderingen om omsorgsovertakelse og plassering i praksis, fungerende rett ... 159
6.3.1 Omsorgsovertakelse og hensynet til barnets kulturelle bakgrunn, fungerende rett ... 159
6.3.2 Plassering og hensynet til barnets kulturelle bakgrunn i praksis, fungerende rett ... 164

6.4 Plasseringsspørsmålet i lys av barnekonvensjonen artikkel 30 167
6.5 Hensynet til barnets kulturelle bakgrunn – realitet eller formalitet? ... 171

KAPITTEL 7 BETYDNINGEN AV ETNISITET OG KULTUR I FORELDRETVISTER OM BOSTED OG SAMVÆR 173
Kristin Skjørten
7.1 Innledning 173
7.2 Om undersøkelsens metode 174
7.3 Rettslig utgangspunkt 176
7.4 Etnisitet og kultur som tema i lagmannsrettene 181
7.5 Best integrert i det norske samfunn 182
7.6 Barnets tokulturelle tilhørighet 187
7.7 Avslutning 192

DEL 3 LIKE RETTIGHETER I UTDANNING OG ARBEIDSLIV: VERNET MOT INDIVIDUELL, STRUKTURELL OG SAMMENSATT DISKRIMINERING 195

KAPITTEL 8 AKTIVITETS- OG RAPPORTERINGSPLIKTEN SETT I ET INTERSEKSJONELT PERSPEKTIV 197
Mali Gulbrandsen Asmyhr
8.1 Innledning 197
8.2 Kilder og metode 200
8.3 Strukturelt diskrimineringsvern: aktivitets- og rapporteringsplikt 201
8.4 Kvinnene på de to arbeidsplassene – både del av gruppe og individer .. 204
8.5 Språkkurs 206
8.5.1 Offentlig og Privats språkkurs 207
8.5.2 Kvinnenes forståelse av og erfaringer med opplæringsordninger og jobbmuligheter 208
8.6 Individuelle og strukturelle barrierer 210
8.6.1 Nettverk 212
8.7 Aktivitets- og rapporteringsplikten som rettslig virkemiddel for å fremme likestilling 214
8.7.1 Retten i samfunnet 214
8.7.2 Myndighetenes ansvar 215
8.7.3 Individfokusert tilnærming som virkemiddel for å fremme likestilling 216

KAPITTEL 9 AU PAIR-ORDNINGENS RETTSLIGE KONSTRUKSJON – SÅRBARHET I ET ARBEIDS- OG STRAFFERETTSLIG PERSPEKTIV 219

Helga Aune og Lene Løvdal

9.1 Innledning 219
9.2 Au pair-ordningens rettslige konstruksjon i et utviklingsperspektiv 222
9.2.1 Historikk 222
9.2.2 Au pair-ordningen i dagens Norge 224
9.2.3 Au pair-ordningen i norsk rett 225
9.2.4 Utviklingstrekk i internasjonal rett 227
9.3 JURKs arbeid med au pair-ordningen 228
9.3.1 JURKs faktaundersøkelse av 2012 228
9.3.2 Prinsipielle spørsmål som bør stilles til dagens au pair-ordning 230
9.4 Arbeidstakerbegrepet og lønnskrav 231
9.4.1 Arbeidstakerbegrepet 232
9.4.2 Nærmere om lønnskrav 241
9.5 Strafferettslig vern mot tvangsarbeid og seksuell utnyttelse 244
9.6 Au pairers sårbare stilling 251
9.7 Plikten til å arbeide for likestilling og å motarbeide stereotype kjønnsrollemønstre 253
9.8 Ordningen må revideres og vanlige arbeidsvilkår må gjelde for arbeid 258

KAPITTEL 10 BRUK AV HIJAB I POLITIET INDIVIDUELT OG STRUKTURELT DISKRIMINERINGSVERN PÅ KOLLISJONSKURS 261

Vibeke Blaker Strand

10.1 Innledning 261
10.2 Den norske debatten om bruk av hijab til politiuniformen 263
10.3 Rettskilder og metode 264
10.4 Hvordan forstå bruk av hijab? 267
10.4.1 Det formelle tekstgrunnlaget 267
10.4.2 Enkeltkvinnenes ulike begrunnelser 269
10.4.3 Spenningen mellom individers frihet og samfunnets behov for beskyttelse mot frihetsbegrensende strukturer 271
10.5 Politiets uniformsreglement og forholdet til lovgivningen om vern mot diskriminering 273
10.5.1 Sammensatt diskriminering 273
10.5.2 Forbud mot direkte og indirekte diskriminering 274
10.5.3 Diskrimineringsforbudenes konstruksjon – lovlig og ulovlig forskjellsbehandling 276
10.6 Nærmere om tolkningen 279
10.6.1 Det strukturelle diskrimineringsvernet 279
10.6.2 Det individuelle diskrimineringsvernet 282
10.7 Lovlig eller ulovlig forskjellsbehandling? 286
10.8 Juss og politikk 288

KAPITTEL 11 SVØMMEUNDERVISNING I DEN OFFENTLIGE SKOLEN: JENTERS RETT TIL UTDANNING OG RETT TIL IKKE-DISKRIMINERING I MENNESKERETTSLIG BELYSNING 291
Julia Köhler-Olsen
11.1 Innledning 291
11.2 Problemstilling og metode 294
11.3 Norsk rett: lovgivning og forvaltningspraksis (den praktiserte rett) 295
11.4 Menneskerettslige hensyn og vurderinger 301
11.5 Generelt om barnekonvensjonen artikkel 14 nr. 3 303
11.5.1 Lovhjemmel 304
11.5.2 Formål 305
11.5.3 Forholdsmessighet 307
11.5.4 Statens handlingsrom 310
11.6 Avgjørelse fra den øverste tyske forvaltningsdomstol om felles svømmeopplæring 313
11.7 Avslutning 317

DEL 4 KONFLIKTLØSNING, RETTIGHETSINFORMASJON OG RETTSHJELP 319

KAPITTEL 12 HVORDAN BØR VOLDGIFT BASERT PÅ RELIGIØS RETT I FAMILIELIVET BEHANDLES I NORSK RETT? LÆRDOMMER FRA CANADA SETT I LYS AV DISKRIMINERINGSVERNET 321
Tone Linn Wærstad
12.1 Innledning 321
12.1.1 Kort om *hvem* som er berørt av disse problemstillingene 322
12.1.2 Oversikt over artikkelen 325
12.2 Rettslige utgangspunkter 326
12.2.1 Kort om de menneskerettslige utgangspunkter med hensyn til kulturell og religiøs frihet og kvinners diskrimineringsvern 326
12.2.2 Kort om muslimsk familierett og voldgiftsrett 328
12.2.3 Kort om voldgiftsretten i Ontario *før* «shari'aråd-kontroversen» 333
12.2.4 Kort om norsk voldgiftsrett sammenliknet med utgangspunktet i Canada 335
12.3 Presentasjon av Ontario-prosessen og de prinsipielle spørsmålene som ble reist i prosessen 340
12.3.1 Innledning til prosessen 340
12.3.2 Fase 1: Prosessen som ledet frem til Marion Boyds rapport og anbefalinger: særlig om kvinners diskrimineringsvern 342
12.3.3 Fase 2: Forbud mot bruk av trosbasert voldgift 346

12.4 Lærdommer fra Canada i en norsk sammenheng 347
12.4.1 Innledning 347
12.4.2 Kravet om frivillighet 347
12.4.3 Bruk av diskriminerende rett 348
12.5 Sammenfattende kommentarer 355

KAPITTEL 13 INNVANDRERKVINNERS RETT TIL RETTIGHETSINFORMASJON: FRA INTERNASJONALE MENNESKERETTIGHETER TIL NORSK LOVGIVNING, POLITIKK OG PRAKSIS 357
Tina Storsletten Nordstrøm og Anne Hellum
13.1 Innledning 357
13.2 Ulik tilgang til rettighetsinformasjon i krysningspunktet mellom kjønn, etnisitet og klasse 360
13.3 Rettighetsinformasjon og rettshjelp: mot et prosessuelt og integrert begrep 361
13.4 Retten til rettighetsinformasjon: statsforpliktelsen etter SP, ØSK og KDK .. 364
13.4.1 Pliktens grunnlag og omfang 364
13.4.2 Kravet til tilgjengelig, forståelig, aktuell, pålitelig og adekvat rettighetsinformasjon 370
13.5 Kravet om ikke-diskriminering og reell likestilling: egne informasjonstilbud til innvandrerkvinner 378
13.6 Å bringe juss til innvandrerkvinner: en konkretisering 382
13.7 Utviklingen fremover: behovet for rettighetsfesting og en sektorovergripende handlingsplan 384

KAPITTEL 14 NORSK-PAKISTANSKE KVINNER I RETTSLIG KLEMME OM Å GJØRE RETTIGHETSINFORMASJON TILGJENGELIG, FORSTÅELIG OG ANVENDELIG... 389
Anne Hellum og Farhat Taj
14.1 Formidling av norsk rett til pakistansk-norske kvinner i transnasjonale relasjoner 389
14.2 Kvinner, menneskerettigheter og rettslig pluralisme: teoretisk og metodisk ramme 391
14.3 Retten til tilgjengelig, forståelig og anvendelig rettighetsinformasjon ... 395
14.4 Norsk rett og politikk 396
14.5 Frivillige kvinneorganisasjoners rettsinformasjonsarbeid: Pak-Kvinn 396
14.6 Det generelle informasjonsarbeidet: gjøres retten tilgjengelig og forståelig? 399
14.6.1 Tilgjengelighet 399
14.6.2 Forståelighet 401

14.7 Individuell rådgivning: Blir retten gjort anvendelig? 403
14.7.1 Gjenopprettelse av verdighet 404
14.7.2 Bruk av patriarkalske religiøse praksiser som motmakt 406
14.7.3 Styrking av religiøse praksiser og institusjoner? 408
14.8 Hensyn til normativ pluralisme: et tveegget sverd 411

KILDER 415

FORFATTERBIOGRAFIER 451

STIKKORD 457

DEL 1

Like rettigheter, sammensatte identiteter og ulike liv: utfordringer for internasjonal og nasjonal rett

KAPITTEL 1

Innledning

Anne Hellum og Julia Köhler-Olsen

1.1 Likhet for loven i konteksten av ulike og sammensatte livsforhold

Mennesker, økonomi, kultur og rett flytter seg i dagens globaliserte verden over landegrensene. Norge har som et resultat av denne utviklingen blitt et mer mangfoldig samfunn med økende sosiale ulikheter mellom majoritets- og minoritetsbefolkningen. Denne boken tar utgangspunkt i den sårbare situasjonen til kvinner og barn som har kommet til Norge som innvandrere eller som flyktninger, eller som tilhører ulike etniske minoritetsgrupper.[1] Mens et flertall av arbeidsinnvandrere og flyktninger er menn, er flertallet av familieinnvandrere kvinner og barn.[2] Mange kvinnelige innvandrere kommer som au pairer eller andre former for hus- og omsorgsarbeidere.[3] De opplever ofte andre utfordringer knyttet til familieliv,

1 Innvandrere er ifølge Statistisk Sentralbyrå personer som er født i utlandet av to utenlandskfødte foreldre og fire utenlandskfødte besteforeldre. I 2014 var det 759 185 innvandrere i Norge. Et flertall av innvandrerne kom fra Asia, Afrika, Latin-Amerika og land utenfor EU, nærmere bestemt 331 590 personer. http://www.ssb.no/befolkning/statistikker/innvbef. Den norske befolkningen anslås å bestå av 87 prosent etniske nordmenn, mens 13 prosent anslås å være etniske minoriteter bestående av urfolk, nasjonale minoriteter og innvandrere. I denne artikkelen har vi brukt en åpen tilnærming til etnisitet som omfatter verdisyn, religion, tradisjoner, normer og språk (Donders 2002).

2 I Norge er to av tre familieinnvandrere kvinner. Se Aalandslid og Tronstad (2010).

3 Globalt er det beregnet å være mellom 17 og 25 millioner kvinner som er «migrant domestic workers» (Pannell 2012).

ekteskap, sosial deltakelse, utdanning og arbeid enn menn med samme etniske bakgrunn og kvinner og menn fra majoritetsbefolkningen.[4] Videre oppstår det komplekse faktiske og rettslige situasjoner når kvinner og barn fra ulike minoritetsgrupper tilhører flere sosiale grupper og har ulik status etter norsk rett og etter de uformelle normene som gjelder i eget miljø.

Utgangspunktet for denne boken er at lovgivning og lovanvendelse, for å virke likt, må ta hensyn til de ulike og sammensatte livs- og rettsforholdene som et transnasjonalt og mobilt familie- og arbeidsliv medfører. Prinsippet om formell og reell likhet for loven er forankret i norsk rett og i menneskerettighetene. Dette er av særlig stor betydning for migranter og flyktninger som på grunn av økonomiske problemer, voldelige konflikter eller naturkatastrofer har forlatt hjemlandet for å finne trygghet og levebrød i Norge. Alle som oppholder seg i Norge, skal ha samme rettigheter og samme rettsbeskyttelse uavhengig av kjønn, alder, seksuell orientering, funksjonsevne, etnisitet, sosial stilling, religion eller nasjonal opprinnelse.

Realiseringen av prinsippet om likhet for loven byr på utfordringer i en tid hvor lover og regler virker inn i en kontekst preget av store økonomiske, sosiale og kulturelle forskjeller, og hvor ulike normer og verdier lett kommer i konflikt. FNs kvinnediskrimineringskomité, FNs barnekomité og FNs komité for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK-komitéen) har i senere år rettet oppmerksomheten mot rettslige, sosiale og kulturelle forhold som fører til at rettighetene og rettsbeskyttelsen til kvinner og barn med innvandrer-, flyktning- og etnisk minoritetsbakgrunn ikke blir reelle. Artikkel 2 i FNs barnekonvensjon om retten til ikke-diskriminering tolkes av barnekomitéen slik at det er reell likebehandling som er målet. Det samme er tilfellet for de andre internasjonale

4 Boken *Krysningspunkter* (Bråten og Thun (red.) 2013) viser at offentlig likestillingspolitikk i liten grad har tatt samfunnets religiøse og kulturelle mangfold opp i den generelle likestillingspolitikken. Saker som gjelder «minoritetskvinner» er i stor grad rammet inn av en kriseforståelse av saker som kjønnslemlestelse og tvangsekteskap der minoritetskulturer og likestilling fremstår som motsetninger. Kvinnebevegelsen er i stor grad preget av majoritetsdominerte organisasjoner som i liten grad inkluderer saker som berører minoritetsbakgrunn som en del av sin dagsorden.

konvensjonsorganenes tolkningspraksis.[5] I generell kommentar nr. 5 om implementering av barnekonvensjonen uttaler FNs barnekomité følgende:

> It should be emphasized that the application of the non-discrimination principle of equal access to rights does not mean identical treatment. A general comment by the Human Rights Committee has underlined the importance of taking special measures in order to diminish or eliminate conditions that cause discrimination.[6]

FN-komitéene har, i sin overvåking av Norges og andre staters gjennomføring av ulike konvensjonsforpliktelser, satt fokus på de akkumulerte negative effektene av forskjellsdimensjoner som kjønn, alder, sosial stilling og etnisitet, såkalt sammensatt diskriminering. I sine konkluderende kommentarer til Norges åttende periodiske rapport uttalte kvinnediskrimineringskomitéen:

> The Committee is concerned about the situation of disadvantaged groups of women, including women with disabilities, women of ethnic and minority communities and migrant women, who may be more vulnerable to multiple forms of discrimination with respect to education, health, social and political participation and employment.[7]

FNs barnekomité har i flere sammenhenger pekt på at barn som tilhører en marginalisert gruppe, er spesielt utsatt for diskriminering. I generell kommentar nr. 6 om behandlingen av enslige barn utenfor sitt opprinnelige hjemland uttaler komitéen følgende:

> They are often discriminated against and denied access to food, shelter, housing, health services and education. In some situations, such children have no access to proper and appropriate identification, registration, age assessment, documentation, family tracing, guardianship systems or legal advice.[8]

---

5 Se for eksempel FNs menneskerettighetskomités General Comment No. 28 (2000), Article 3, The equality of rights between men and women; FNs kvinnediskrimineringskomités General Recommendation No. 28 (2010), on the core obligations of States Parties under article 2 of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women; FNs rasediskrimineringskomités General Recommendation No. 25 (2000), Gender-related dimensions of racial discrimination; FNs ØSK-komités General Comment No. 16 (2005), Article 3, The equal right of men and women to the enjoyment of all economic, social and cultural rights; FNs ØSK-komités General Comment No. 20 (2009), Non-discrimination in economic, social and cultural rights.

6 FNs barnekomités General Comment No. 5 (2003) avsnitt 5.

7 FNs kvinnediskrimineringskomités Concluding Observations eighth periodic report Norway (2012) avsnitt 35.

8 FNs barnekomités General Comment No. 6 (2005) avsnitt 3.